культури здорового способу життя: формування знань та інтелектуальних здібностей; мотиваційно-ціннісних орієнтацій; фізичної культури; соціально-духовних цінностей; прилучення до оздоровчої діяльності.

Отже, ефективність навчально-виховного процесу вищої педагогічної школи має визначатися не лише формуванням професійної компетентності студентів, а також і формуванням надійних соціальних орієнтирів, здатністю молодих спеціалістів адекватно протистояти молодіжним проблемам, що виникатимуть у процесі професійного самовираження і залишатися при цьому здоровими. Студенти педагогічних закладів – майбутні вчителі повинні стати гідними наставниками для своїх учнів, а тому формування здорового способу життя для них є невід'ємною складовою фахової компетенції учителя не залежно від предметного спрямування.

Список використаних джерел

1. Булатевич Н. М. Синдром емоційного вигоряння вчителя: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. психол. наук.: 14.00.04. К., 2004. 19 с.
2. Державний стандарт початкової загальної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/state_standards/
3. Ковальчук Л. Практикум з педагогіки: навч. посібник. Львів, 2005. 253 с.
4. Мусхаріна Ю. Ю. Формування культури здоров'я майбутнього вчителя фізичної культури як важлива умова ефективності оздоровлення підлітків [Електронний ресурс] / Ю. Ю. Мусхаріна. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pipo/20n_30-31/llmyyiht.pdf.
5. Патькова Н. Ю. Про збереження здоров'я вчителя у професійній діяльності [Електронний ресурс] / Н. Ю. Патькова. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchu/N148/N148p079-082.pdf.
6. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві // Вибр. тв. : [у 5 т.]. – Т. 2. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1977. – С. 417–656.

Олександра Тверда

ІСТОРІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ФОРМУВАННЯ «НИЖЧОЇ МІФОЛОГІЇ» УКРАЇНЦІВ

«Нижча міфологія» або такий важливий її складник, як демонологія, складає найважливіший змістовний стрижень всієї традиційної культури, оскільки в давніх фольклорних текстах (і відповідних ментальних стереотипах) зберігаються найбільш значимі з міфологічної точки зору

і надзвичайно стійкі елементи архаїчної етнокультурної інформації. Справжнім і надійним джерелом для реконструкції персонажів міфологічної системи, в якій немовби відобразились сліди давнього світогляду слов'ян, залишається так звана «нижча міфологія».

У певні історичні періоди поряд із етнічними елементами, уявлення та вірування відчували на собі етнокультурні впливи інших народів. Така особливість формування духовного світогляду українців зумовлює труднощі в дослідженні його основи – міфології. Крім того, світоглядна система ще містить у собі безліч регіональних варіантів. За словами А. Пономарьова, поліський варіант зберіг найбільш архаїчні форми, включивши до себе і певний білоруський субстрат; подільський має давньослов'янську канву із вплетенням польських і тюркських компонентів; карпатський тривалий час формувався на католицькій основі із включенням польського, а на Закарпатті – угорського та румунського субстратів; середньодніпрянський найбільш повно позначений українською символікою [4, с. 6–7]. Розкриття цих різноманітних нашарувань дає ґрунт і для розуміння глибинної основи їхнього походження: стародавньої, слов'янської та первісної, індоєвропейської.

Певним рубежем якісної трансформації уявлень наших предків було запровадження християнства, яке радикально позначилося на розумінні їхньої сутності. У цих віруваннях зростає елемент надприродного, та він обов'язково пов'язується з вірою в реальне його існування, в реалізацію будь-якого бажання, якщо звернутися по допомогу до Бога [4, с. 7–8].

Міфологічні уявлення, магічні обряди та ритуали не тільки пов'язані з фантастичною сферою – вони відбивають і багатющий міжпоколінний досвід людей, а часом відтворюють їхні вікові прагнення. Цей факт змушує нас ще уважніше придивитися до цього феномена, який мав неабияке значення в розвитку духовності народу. Аналізуючи результати поглибленого вивчення різних галузей народної культури, можна зробити висновок, що демонологічні повір'я пронизують майже всі сторони життя традиційного суспільства і активно проявляють себе в багатьох фольклорних, ритуально-комунікативних і мовних жанрах.

В умовах глобалізації актуальними постають питання трансформації як системи традиційного світогляду, так і нижчої міфології українців. Ми спостерігаємо часткове зникнення одних міфологічних образів, характерних для світогляду українців кінця XIX – початку XX ст., зміну інших, виникнення нових ознак і характеристик, якими люди наділяють старі образи. Ці процеси пов'язані з проблемою стійкості етнічних рис, і тому виникає потреба у їхньому детальному дослідженні.

Інтерес до «нижчої міфології» (народної демонології як її складника) виник із перших кроків розвитку фольклористики як науки, продовжувався у 2-ій пол. XIX ст. – XX ст. На перших етапах розвитку важко виокремити дослідження власне української «нижчої міфології» з-поміж досліджень

загальнослов'янських. Зацікавлення міфологією загалом, слов'янськими уявленнями і віруваннями виявлялося в пошуково-збирацькій діяльності, обробці експедиційних записів і включення їх у тогочасні міфологічні дослідження і в наукові розвідки про слов'янські старожитності (О. Потебня, В. Даль, С. Максимов, О. Афанасьєв та ін.).

У вивченні «нижчої міфології» у системі народних вірувань упродовж XIX ст. можна виділити декілька етапів: 1) 30–40-і роки – спостерігався власне науковий етап вивчення слов'янської демонології загалом і української зокрема (дослідження І. Срезневського, К. Сементовського, М. Костомарова, П. Чубинського); 2) 60–70-і роки – під впливом народництва здійснювалася певна романтизація й ідеалізація народних уявлень і вірувань (П. Іваненко, І. Лужицький, Я. Головацький, І. Вагилевич, М. Маркевич та ін.). Відзначимо високий науковий рівень досліджень Ф. Буслаєва, О. Потебні, О. Метлинського, М. Драгоманова, Є. Богдановича, І. Огієнка та інших. У процесі проведення дослідження ми користувалися книгою «Українці: народні вірування, повір'я, демонологія» [4], що містить праці багатьох дослідників демонологічних уявлень і вірувань українців: П. Іванова, Хр. Ящуржинського, Д. Щербаківського, В. Милорадовича, В. Гнатюка, П. Єфименка, І. Франка, Ф. Рильського, М. Маркевича, які тривалий час були недоступні дослідникам.

Наукові розробки кін. XIX – поч. XX ст. можна вважати тим фондом знань із означеної проблеми, який став джерелом для розуміння процесу розвитку духовності народу і в той же час – основою для подальших досліджень. Протягом XX ст. було накопичено значний матеріал загальноетнічного або вузьколокального характеру про персонажів нижчої міфології. Дослідження в цій області зазнали позитивного зрушення після виходу в світ праць [2; 3] видатного етнографа Д. Зеленіна, якому вдалося не лише всебічно проаналізувати образ східнослов'янської русалки, але й указати на його генетичні зв'язки з так званими «заложними» покійниками, тобто людьми, які померли неприродною та передчасною смертю. Етнограф вважав демонологію важливим складником «нижчої міфології» [2].

Поняття «нижча міфологія» ввів до наукового обігу німецький етнограф XIX ст. В. Маннгардт, який вивчав цю категорію міфологічних персонажів. У вітчизняній історіографії для узагальнюючого позначення народних міфологічних уявлень і вірувань паралельно застосовувалися два терміни: «демонологія» і «нижча міфологія». Ю. Буйських зазначає: «Термін «демонологія» не відображає всю складність бріколажної системи народних вірувань та уявлень у структурі народної релігії, і тому його використання не зовсім коректне» [1]. І вказує на те, що синонімічне вживання термінів «демонологія» і «нижча міфологія» теж некоректне, оскільки, (тут посилається на М. Гримич) «не всі істоти нижчої міфології є демонічного походження чи демонічних функцій».

У нашому дослідженні використовуємо таке визначення Ю. Буйських: «Нижча міфологія – система вірувань та уявлень у надприродні істоти, що не мають божественного статусу та легендарного (епічного) походження; охоплює вірування та уявлення, пов'язані як із демонічними та напівдемонічними істотами, так і з людьми, які мають надприродні здібності та магічні знання» [1]. До неї також дослідниця відносить персоніфікації християн: святих, днів тижня, хвороб, образи Долі та Душі людини, а також ряд неіндивідуалізованих створінь невизначеного походження – привидів, примар, нічниць, істот, якими лякають дітей, та ін.

Персонажі «нижчої міфології» є невід'ємною частиною сімейних, календарних і господарчо-побутових обрядів; тісно пов'язані з уявленнями про час і простір, про явища природи, про тваринний і рослинний світ, про причини виникнення хвороб і епідемій; знаходять своє відображення в уявленнях про долю людини, її вдачу та психічне здоров'я. Окремі групи персонажів закріплені за виробничими галузями (ткацтвом, скотарством, бджільництвом, землеробством); особливі духи, як вважалось, були здатні шкодити чи допомагати породіллям і немовлятам, насилати на людину (особливо на дітей) різноманітні хвороби, стани гніву, туги або навпаки кохання; від волі духів могли залежати найпростіші господарчо-побутові події тощо. Подальшого дослідження потребує характеристика персонажів «нижчої міфології», а також вивчення міфологем (ідеологічних концептів, культурних символів), які стоять за їх образами.

Список використаних джерел

1. Буйських Ю. С. Україна, держава: міфологічні вірування [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Україна – Українці. Кн. 1 / редкол.: В. А. Смолій (гол.) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: В-во «Наукова думка», 2018. – 608 с. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=1.6 (останній перегляд: 08.03.2020).
2. Зеленин Д. К. Восточнославянская этнография / пер. с нем. К. Д. Цивиной. Примеч. Т. А. Бернштам, Т. В. Станюкович и К. В. Чистова. Послесл. К. В. Чистова. – М.: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1991. – 511 с.
3. Зеленин Д. К. Избранные труды. Очерки русской мифологии: Умершие неестественною смертью и русалки / вступ. ст. Н. И. Толстого; подготовка текста, коммент., указат. Е. Е. Левкиевской. – М.: Издательство «Индрик», 1995. – 432 с.
4. Українці: народні вірування, повір'я, демонологія / упор., прим. та біогр. нариси А. П. Пономарьова, Т. В. Косміної, О. О. Боряк; вст. ст. А. П. Пономарьова; Іл. В. І. Гордієнка. – К.: Либідь, 1991. – 640 с.